

Krystyna Stasiewicz (Olsztyn)

Korespondencja Tomasza Płazy z Marcinem Kromerem

Moje spotkanie z listami Płazy do Kromera było niespodziewane. Dyrektor Pracowni Hozjańskiej w Olsztynie, ks. dr Alojzy Szorc, udostępnił mi przywiezione z kwerend w Szwecji odbitki kserograficzne 10 polskich listów Tomasza do koadiutora warmińskiego Kromera i zaproponował ich wydanie w „Studiach Warmińskich”. Zadanie to było również pociągające, jak i trudne. Interesujące dlatego, iż obszerne, bogate treściowo listy okazały się doskonałym materiałem do poznania życia nie tylko obu wspomnianych mężów, ale i innych mniej lub bardziej znanych ludzi z XVI wieku. Trudności pojawiły się natomiast przy odczytywaniu i komentowaniu tekstów oraz przy wypracowaniu zasad transkrypcji zgodnych z duchem XVI-wiecznego języka, zwłaszcza że w wydawanych przez historyków i historyków literatury tekstach staropolskich zaobserwować można niepokojącą dowolność.

Adresata listów, Marcina Kromera, właściwie przedstawiać nie trzeba. Znana to przecież postać renesansowej Polski. W 1989 r. przypada czterechsetna rocznica jego śmierci. Historycy i filologowie przygotowują się do tych obchodów rzetelnie. Od chwili wydania w XIX w. dwóch monografii Kromera¹ narosło wiele nowych materiałów, które pozwalają już na napisanie nowoczesnej, krytycznej monografii wspomnianego dziejopisa, dyplomaty, pisarza i biskupa warmińskiego². Badacze doceniają rolę korespondencji w poznawaniu życia i działalności tego wybitnego męża pierwszej Rzeczypospolitej. Jerzy Axer wydał w wersji oryginalnej, łacińskiej, i w tłumaczeniu polskim rzymskie listy Jerzego

---

¹ A. Eichhorn, *Die ermländische Bischof Martin Kromer als Schriftsteller Staatsmann und Kirchenfürst*, Brunsbergae 1868; C. Walewski: *Marcin Kromer*, Warszawa 1874.

² Monografię taką przygotowuje dla olsztyńskiego wydawnictwa „Pojezierze” Alojzy Szorc.

z Tyczyna do Kromera³, Jadwiga Ambrozja Kalinowska przygotowała edycję 228 łacińskich listów Stanisława Reszki do tegoż adresata⁴, Alojzy Szorc opublikował 15 listów (w tym 12 nie drukowanych) Kromera do Hozjusza i 30 wydobytych z archiwów listów Hozjusza do Kromera⁵, a Stanisław Kozakiewicz opracował 20 łacińskich listów do biskupa Marcina pisanych przez jego kapelana Fabiana Kwadrantyna⁶.

Nieprzebrany źródłem informacji o Kromerze są również wspomniane listy Tomasza Płazy. Nadawca ich, krakowski ksiądz, był rówieśnikiem biskupa warmińskiego i pochodził również z Małopolski. Wykształceniem Tomasz nie dorównywał „polskiemu Liwiuszowi”, uniwersytetów chyba nie ukończył. Z Kromerem, wówczas jeszcze sekretarzem królewskim, związał się Płaza na dobre i złe od 1551 r. przy pracach nad uporządkowaniem archiwum królewskiego⁷. W latach 1558—1563 towarzyszył Kromerowi w podróżach dyplomatycznych do Niemiec, Austrii i Czech, a po jego wyjeździe na Warmię w 1569 r. opiekował się pozostawionym w Krakowie domem i biblioteką, był powiernikiem koadiutora m. in. w sprawach rodzinnych i wydawniczych.

Płaza stoi zawsze w cieniu Kromera, ale nie wolno zapominać o tym, że ten krakowski ksiądz był współtwórcą niejednego sukcesu swego protektora. Tomasz oddawał i innym osobistościom swoich czasów nieprzepracowane usługi. Był obrotnym wydawcą i korektorem dzieł Stanisława Hozjusza, Łukasza Górnickiego, Stanisława Orzechowskiego, rzecznikiem interesów majątkowych niektórych znakomitości z Krakowa i okolic, pomocnikiem Pawła Watta przy zakupach książek dla jego

---

³ *Georgii Ticini ad Martinum Cromerum epistulae (a. 1554—1585)*, Wratislaviae 1975; *Polski dyplomata na papieskim dworze. Wybór listów Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera (1554—1585)*, przełożył i komentarzem opatrzył J. Axer, Warszawa 1982.

⁴ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera (1568—1588)*, „Studia Warmińskie”, 1983 (t. XX). Jadwiga Ambrozja Kalinowska przygotowała do druku dla wydawnictwa „Pojezierze” polską wersję tych listów.

⁵ *Korespondencja Stanisława Hozjusza kardynała i biskupa warmińskiego*, T. V: Rok 1564, wyd. A. Szorc, „Studia Warmińskie” 1976 (t. XIII); T. VI: Rok 1565, wyd. A. Szorc, „Studia Warmińskie” 1978 (t. XV). Z 1564 r. listy Hozjusza do Kromera nr 3, 12, 19, 27, 131, 142, 207, 242, 263, 292, 317, 346, 367, 418, 428. Z tegoż roku listy Kromera do Hozjusza nr 81, 241, 282, 319, 351, 389, 400, 449. Z 1565 r. Listy Hozjusza do Kromera nr 26, 34, 45, 97, 113, 123, 133, 147, 171, 185, 188, 362, 451, 461, 474. Z tegoż roku listy Kromera Hozjusza nr 2, 14, 99, 119, 135, 141, 158.

⁶ *Listy Fabiana Kwadrantyna do Marcina Kromera*, „Studia Warmińskie” 1986 (t. XXIII).

⁷ Informację podał mi mgr Roman Marchwiński, za co składam Mu serdeczne podziękowanie.

wują, kardynała Hozjusza⁸. Mimo wielu znajomości z ludźmi znaczącymi Tomasz w hierarchii kościelnej wysoko nie zaszedł. Beneficja otrzymywał głównie za protekcją Kromera. Było to probostwo św. Szczepana w Krakowie po zmarłym w 1562 r. Stanisławie Gąsiorku, zwanym Kleryką⁹, plebania w Chotlu, kanonia wiślicka. Za sprawą Piotra Skargi przychylnie do jezuitów nastawiony Płaza otrzymał w czerwcu 1586 r. skromne uposażoną kanonię łączyczką po zmarłym w Neapolu Jerzym z Tyczyna¹⁰.

Biografia nadawcy listów do Kromera pełna jest luk. Trzeba ją będzie rekonstruować z okrucich informacji rozsypanych po różnych dokumentach i listach¹¹. Zbadanie życia Płazy wyjaśni z pewnością niejedną kwestię z życiorysu Kromera. Stąd apel o napisanie monografii plebana od św. Szczepana w Krakowie, bliskiego współpracownika Kromera przez prawie 40 lat. W 1993 przypada czterechsetna rocznica śmierci Tomasza Płazy, która powinna być dopingiem do pogłębionych badań nad postacią ciekawą, a tak mało znaną. O Płazie ukazało się tro-

⁸ Np. Piotr Kanizjusz w liście pisanym do Stanisława Hozjusza z Augsburga 18 I 1565 r. wspomina o Płazie jako polskim pośredniku między antwerpskim wydawcą *Confessio fidei* Piotrem Bellertem a kardynałem (w edycji A. Szorca, s. 82); Stanisław Orzechowski w liście pisanym z Rzeszowa 28 IV 1565 r. prosi Tomasza Płazę o poprawienie *Policyji Królestwa Polskiego (Orichoviana. Opera inedita et epistulae 1543—1566)*, wyd. J. Korzeniowski, t. I, Kraków 1891, s. 604); Tomasz był również pośrednikiem przy załawianiu nagrobka kanclerzyny Krystyny Zamojskiej (zob. J. Kowalczyk, *Pompa funebris. Pogrzeb Krystyny z Radziwiłłów Zamojskiej*, [w:] tenże, *W kręgu kultury dworu Jana Zamojskiego*, Lublin 1980, s. 100); O książkach kupowanych Hozjuszowi przez Płazę są wzmianki w listach Pawła Watta pisanych z Krakowa do kardynała Stanisława (zob. w edycji A. Szorca listy z 28 VII, 21 XI 1564 i listy z 31 V, 16 VI, 27 VIII, 30 X, 20 XI, 22 XII z 1565 r.).

⁹ H. Kapeliś, *Stanisław z Bochni kleryka królewski*, Wrocław 1964, s. 40.

¹⁰ *Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566-1610*, wyd. J. Sygański, Kraków 1912, s. 236.

¹¹ Wiele informacji o Płazie można znaleźć w wydanej przez A. Szorca *Korrespondencji* Hozjusza. O Tomaszu piszą do sławnego adresata Piotr Kanizjusz, Stanisław Szedziński, Piotr Porębski, Jakub Górski. Płaza przewija się również w wydanych przez J. Axera listach Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera, w *Korrespondencji biskupa kujawskiego Hieronima Rozrażewskiego* (wyd. P. Czaplewski, t. II, Toruń 1939), w listach Piotra Skargi, Stanisława Orzechowskiego, Stanisława Reszki (informację podała mi dr J. A. Kalinowska, za co składam podziękowanie). W Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej ADWO) przechowywane są materiały dotyczące Płazy-wydawcy: m. in. kontrakt między Tomaszem Płazą i drukarzem Janem Januszowskim-Łazarzowiczem w sprawie druku 500 mszałów dla diecezji warmińskiej (Kraków) 21 IV 1586 (kodeks D 76, k. 2), listy do Płazy pisane przez M. Cholinusa z Frankfurtu 22 IX 1577 r. (kodeks D 32, k. 157-158) i przez kolońskiego nakładcę A. Milyusa z Frankfurtu 12 IV 1586 r. (kodeks D 35, k. 95).

chę materiałów przyczynkarskich¹², ostatnio biogram opracowany przez Wacława Urbana¹³, ale nawet pobieżna lustracja danych wykazuje, że są one sprzeczne. Dotyczy to daty i miejsca urodzenia Płazy¹⁴, jego pochodzenia¹⁵, znajomości łaciny¹⁶. Wydanie obfitej korespondencji Płazy z pewnością wyjaśni wiele zagadek i wzbogaci w szczególności obraz XVI-wiecznej Polski.

Należy podkreślić, że z bogatej spuścizny epistolarnej plebana od Św. Szczepana, obejmującej 26 lat (17 IV 1563 — 10 II 1589), została wydana niewielka część z lat 1563—1588 (4 listy) i to z dużymi lukami¹⁷. Mamy 7 drukowanych listów z 1563 r., 5 z 1578 r., 4 z 1577 r., po 3 listy z lat 1574 i 1584, po 2 z lat 1569, 1571, 1572, 1573, 1580, 1583, 1586, 1588, po 1 liście z 1564, 1575, 1582, 1 list nie jest datowany. Z dat zachowanych listów, z relacji o sprawach i prośbach załatwionych lub realizowanych można wnosić, że korespondencja między Płazą i Kromerem była ożywiona¹⁸. Listy Kromera do Tomasza chyba nie dochowały się, w każ-

¹² M. in. H. Barycz, *Dokumenty i fakty z dziejów reformacji*, „Reformacja w Polsce”, XII: 1956, s. 230-238; tenże, *Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego*, Wrocław 1981, s. 92, 93, 97, 105, 107-115. T. Kruszevska-Michałowska, *Kłopoty rodzinne Marcina Kromera w Bieczu*, [w:] *Biecz. Studia historyczne*, pod red. R. Kalety przy współpracy F. Błońskiego, Wrocław 1963, s. 310-349; J. Małłek: Wstęp (do:) M. Kromer, *Historja prawdziwa o przygodzie żalosnej księżniczki finlandzkiego Jana i królowny polskiej Katarzyny*, Olsztyn 1983, s. XIII-XV.

¹³ *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, Wrocław 1981, s. 778-780.

¹⁴ Płaza był Małopolaninem. Miejsce urodzenia nie jest jednak dokładnie znane, skoro H. Barycz przypuszcza, iż mógł pochodzić z Biecza (*Dokumenty...*, s. 231), a W. Urban pisze ostrożnie (*op. cit.*, s. 778), że Tomasz wywodził się ze wsi Płaza pod Chrzanowem albo z Wiślicy. Niepewna jest także data urodzenia Płazy. J. Axer (*Polski dyplomata...*, s. 233), T. Kruszevska-Michałowska (*op. cit.*, s. 315), J. Małłek (*op. cit.*, s. XIII) podają rok 1530, W. Urban (*op. cit.*, s. 778 — około 1512, natomiast J. Wielewicki (*Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u Św. Barbary w Krakowie od r. 1579 do r. 1599 włącznie*, Kraków 1881, s. 169) i H. Barycz (*Szlakami...*, s. 115) — rok 1512.

¹⁵ Np. T. Kruszevska-Michałowska (*op. cit.*, s. 315) podaje, że Tomasz Płaza „pochodził z dość znanej rodziny Płazów herbu Topór, której B. Paprocki poświęcił sporo miejsca w *Herbarzu*”. Natomiast W. Urban (*op. cit.*, s. 778) pisze, że Tomasz był pochodzenia chłopskiego lub mieszczańskiego.

¹⁶ J. Małłek (*op. cit.*, s. XIV) stwierdza, że „łacinę znał dobrze”, zaś H. Barycz (*Dokumenty...*, s. 231) i W. Urban (*op. cit.*, s. 778) zaznaczają, że Płaza miał kłopoty z łaciną.

¹⁷ A. Grabowski (wyd.), *Starożytności historyczne polskie*, t. II, Kraków 1840, s. 440-470; T. Kruszevska-Michałowska, *op. cit.*, s. 331-341, 343-345; C. Walewski, *op. cit. Dodatki*, s. 53, 56; Sz. Żukowski (wyd.) „*Dziennik Wileński*” 1816 (t. III), s. 11-12, 491-501; 1816 (t. IV), s. 4-15; 1817 (t. V), s. 3-9, 15-21, 537-538, 540-542; 1817 (t. VI), s. 2-13, 370-372, 375-376, 378-381.

¹⁸ Np. w 1569 r. Płaza 6 X wysłał 2 listy do Kromera, 20 X również 2 listy, kolejne wiadomości posyła do Lidzbarka następnego dnia 21 X. Podobnie jest i w

dym razie nic mi o nich nie wiadomo. Listy Płazy zachowały się zaś dzięki temu, że adresowane były do dygnitarza kościelnego i przechowywano je w archiwum biskupim. Podzieliły one los innych archiwaliów warmińskich, które z XVII i XVIII w. zostały wywiezione do Szwecji¹⁹. Część ich wróciła na Warmię i przechowywana jest w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie²⁰. Część zrabowanych przez Szwedów archiwaliów, w tym interesujące nas listy Płazy, znalazła się za sprawą Franciszka Biernackiego w rękach książąt Czartoryskich i dziś możemy do nich dotrzeć w Krakowie w Bibliotece Czartoryskich²¹ i Bibliotece Jagiellońskiej²². Niektóre dokumenty i listy zostały jednak w Szwecji. Właśnie ze zbiorów biblioteki gimnazjalnej w Linköping zrobił odpisy korespondencji Płazy Jan Albertrandi²³ na zlecenie Stanisława Augusta Poniatowskiego, w ramach akcji kopiowania dokumentów dotyczących historii Polski, akcji kierowanej przez Adama Naruszewicza. Po rozparcelowaniu biblioteki królewskiej odpisy listów Płazy wraz z innymi rękopisami z kolekcji zamkowej króla Stanisława Augusta znalazły się w rękach bibliotekarza królewskiego Jana Albertrandiego, a po jego śmierci w 1808 r. odziedziczyła materiały jego bratanica Albertowa Laskarys zamieszkała w Warszawie. W dwa lata później hrabia Laskarys подарował odpisy Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego²⁴. I z tych to odpisów Albertrandiego wydał 22 listy Płazy Szymon Żukowski w „Dzienniku Wileńskim” z lat 1816—1817. W tym odczytaniu z odczytania dużo jest błędów i opuszczeń, co uwidoczni się przy konfrontacji tekstów drukowanych z posiadanymi przeze mnie odbitkami kserograficznymi autografów. Edytor ponadto miesza transkrypcję z transliteracją, modernizuje staropolskie formy językowe, nie daje komentarza. Dlatego

---

innych latach: 1570, 1571, 1572, 1577, 1578, 1581, 1584, 1587, 1588 (zob. rejestr listów Płazy do Kromera załączony do tego artykułu).

¹⁹ Zob. J. Małek, *Stosunki naukowe polsko-szwedzkie od XVII do XX w.*, „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego”, 1966 (styczeń), s. 73–90; tenże; *Z poszukiwań materiałów do historii Prus w Skandynawii*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1968, nr 3, s. 516 n.

²⁰ Listy Płazy do Kromera przechowywane są w ADWO w D 32, D 35, D 73, D 75, D 76, Ab 2.

²¹ Listy Płazy do biskupa Marcina są w kodeksach 403, 1610, 1611, 1617, 1619.

²² Listy nas interesujące są w rękopisie 28 vol. II.

²³ Stifts-och Landsbiblioteket w Linköping, rkps Brev 17 I, II. Aktualną sygnaturę, kseroskopie i mikrofilm listów Płazy udostępnił mi przy sporządzaniu rejestru ks. dr A. Szorc, za co składam serdeczne podziękowanie.

²⁴ J. Rudnicka, *Losy rękopisów z biblioteki króla Stanisława Augusta*, „Kronika Warszawy” 1980, nr 4, s. 119–136; Sz. Żukowski we wstępie wydawcy listów XVI-wiecznych ze szwedzkich odpisów Albertrandiego. „Dziennik Wileński” 1815 (t. II), s. 1.

też zdecydowałam się wydać te listy ponownie, zwłaszcza że problemy w nich zawarte godne są uwagi.

Do wglądu miałam kserokopie tylko 10 listów z lat 1569—1578, w tym najwięcej było listów (4) z 1578 r., 3 z 1577 r. i po jednym liście z lat 1569, 1572, 1574²⁵. Przewija się w nich galeria znanych postaci renesansowej Polski, m.in. Stanisław Hozjusz, Stanisław Karnkowski, Stanisław Reszka, Piotr Myszkowski, Piotr Dunin Wolski. W latach, które były przedmiotem mojej edycji, jawi się Płaza jako sprawny pleni-potent, dzielnie procesujący się o dziesięciny, o zaległe długi od opornych dłużników, dostawca frykasów do spiżarni koadiutora, skrupulatny informator o wydarzeniach z Krakowa i jego okolic, a czasami z odległych zakątków Rzeczypospolitej i świata. Ma się wrażenie, że piszący chce przekazać sprawę jak najdokładniej. Niestety ze stenograficzną dokładnością przytacza treść swoich rozmów z dłużnikami. Lektura listów przekonuje, że pisze je człowiek całym sercem oddany swemu protektorowi, który, na szczęście, umiał to docenić.

Drugim tematem, który pojawia się w listach Płazy, są sprawy rodziny Kromera mieszkającej w podgórskim Bieczu. Najwięcej kłopotów było z niefrasobliwym bratem biskupa, piwowarem Bartoszem. Jego ciągle tarapaty finansowe, pijaństwo, a także skłonność Bartoszowej do alkoholu, niejednokrotnie spędzały chyba sen z oczu biskupa Marcina i jego brata Mikołaja, opata welehradzkiego. W szczególnie trudnej sytuacji był koadiutor warmiński. Płaza dopingował go, aby ściągnął brata na Warmię. Rodzina uważała, że może tam pijanica ustatkuje się. Kromer zwlekał z decyzją, gdyż jego sytuacja była trudna. Nie uzyskał indygenatu pruskiego, nie był w najlepszej komitywie z kapitułą, stany pruskie nie dopuściły go jako nieindygenę do przewodniczenia na sejmiku.

Trzeci wątek, który pojawia się we wzmiankowanych listach, to kwestie wydawnicze, istne łamigłówki, które trzeba było rozwiązać, aby pomyślnie sfinalizować druk poszczególnych dzieł. Płaza opisuje kłopoty z edycją dziełka Kromera *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica Regni Poloniae libri duo*. *Polonia* ukazała się ostatecznie u Cholina w Kolonii w 1577 r., czyli w rok po otrzymaniu manuskryptu z biskupiego Lidzbarka²⁶. W listach są również informacje o dwuczęściowej agendzie warmińskiej opracowanej na zlecenie Kro-

²⁵ W „Studiach Warmińskich” 1985 (t. XXIII) wydałam listy z Linköping rkps Brev 17 I nr 29, 69, 93, 120, 127, 128, 133, 134, 144, 145, 145 1/2.

²⁶ Zob. R. Marchwiński: Wstęp (do:) M. Kromer, *Polska, czyli o położeniu ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, przekład S. Kazikowskiego, Olsztyn 1977, s. XV-XXII.

mera przez Walentego Scultetiego i Samsona z Woryn²⁷. Druk części pierwszej, tzw. agendy sakramentalnej²⁸, zakończył Cholin latem 1574 r. Z drugą częścią, ceremonialną²⁹, były kłopoty. Koloński wydawca nie chciał początkowo jej drukować ze względu na dodane do pieśni nuty, duże zróżnicowanie tekstu, a także niski nakład. Wówczas operatywny Płaza postanowił zredagować księgę liturgiczną dla prowincji gnieźnieńskiej (wzorowaną na popularnej agendzie warmińskiej) i wydać wspólnie z *Agendą ceremonialną* Kromera. Plan udało się Tomaszowi zrealizować w Kolonii w 1578 r. W liście z 19 lutego 1578 r. pojawia się również wzmianka o zamiarze wydania nowego brewiarza warmińskiego. Znów pojawiły się kłopoty z wydaniem. Samson Worein, współpracownik Kromera przy pracach redakcyjnych, proponował oficynę wenecką, ale księga trafiła ostatecznie do drukarni Cholina i była w użyciu już w 1581 roku³⁰.

Należy zwrócić uwagę na język listów Płazy. Jest to potoczna polszczyzna wspomagana łaciną. Obrazowość wypowiedzi potęgują pojawiające się zwroty przysłowiowe, przysłowia, soczyste i niewybredne wyrażenia. Listy te są ciekawym materiałem badawczym dla historyka języka i dialektologa. Zauważyć tu można cechy dialektyczne świadczące o pochodzeniu bliskiego współpracownika Kromera z Małopolski. Przejawia się to m. in. w traktowaniu nosówek, pisania podwojonego ss między samogłoskami na oznaczenie dzisiejszego s. Należy podkreślić, że pod względem pisowni i grafiki listy Płazy posiadają cechy właściwe dla rękopisów z XVI w., które — jak pisał Zenon Klemensiewicz — „Mogą [...] pouczyć o sposobie wymawiania, jego zróżnicowaniu terytorialnym, środowiskowym, o powolnym tempie upowszechniania się normy ortograficznej itp. [...] Na ogół biorąc panowała bowiem w nich wielka swoboda, nie licząca się ze zwyczajem stosowanym we współczesnych drukach, a znamieną przypadkowością i niekonsekwencją, rozmaita w zależności od staranności i wykształcenia piszącego”³¹

²⁷ W. Nowak, *Geneza Agendy biskupa Marcina Kromera*, „Studia Warmińskie” 1969 (t. VI), s. 139–218; tenże, *Agenda biskupa Marcina Kromera w dziele ujednoczenia liturgii sakramentów św. w Polsce po Soborze Trydenckim*, „Studia Warmińskie”, 1975 (t. XII), s. 29–91.

²⁸ *Agenda sacramentalia ad usum Dioecesis Varminesis accommodata. Cum adiunctis verbis et adminitionibus Polonicis et Germanicis. Opus cuiuslibet Dioecesis Parochis et Sacerdotibus perutile*, Ed. M. Cholilnus, Coloniae 1574.

²⁹ *Agenda ceremonialia ad usum Dioecesis Varmiensis accommodata. Opus aliarum quoque Dioeceseon Parochis et Sacerdotibus perutile*, ed. M. Cholinus, Coloniae 1578.

³⁰ C. Walewski, *op. cit.*, s. 184–185.

³¹ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1976, s. 358.

W listach Płazy można zauważyć:

1. Brak mazurzenia.

2. Nierozróżnianie, ale tylko w pisowni, *sz* od *s'*, *cz* od *c'*, *z* od *z'* i to przede wszystkim na końcu wyrazu, przed inną spółgłoską w środku wyrazu oraz przed *i*. Jedyną pozycją, w której owe spółgłoski są odróżniane od siebie, jest pozycja przed innymi niż *i* samogłoskami, przy czym funkcję znaku miękkości pełni *i*, *y* wyjątkowo.

3. Niekonsekwentne używanie podwojonego *ss* między samogłoskami oznaczającego *s*.

4. Używanie liter *i*, *y*, *y* do wyrażenia samgłoski *i*, *y*, *joty*, połączeń samogłoski *i*, *y*, z *jotą* (np. *archidiacona*, *iest*, *pozitkiem*, *mieysce*, *kosztowały*, *nye*, *pryzechali*).

5. Brak odróżniania samogłosek jasnych od pochyłonych.

6. Zróżnicowanie oznaczania nosowości. Sposoby zapisu (także brak zaznaczenia nosowości) zasługują na uwagę, gdyż odzwierciedlają one z jednej strony XVI-wieczny stan ortografii w tym szczególnie charakterystyczny dla rękopisów, a z drugiej strony mogą ujawniać stan ówczesnej wymowy. Brak wtórnego unosowienia samogłosek ustnych w takich wyrazach, jak: *miedzy*, *czestować*, *teskny* ma charakter ogólnopolski, ale brak nosowości np. *w pieknie*, *wdzieczny*, *paszczeka*, *cieżki*, *ksiadz* można przypisać pochodzeniu piszącego z Małopolski (tendencja do odnosowiania). Prawie regularnie występuje u Płazy pisownia antycypacyjna typu *qm*, *qn*. Pisownia taka jest dość pospolita w XVI w. Na uwagę zasługuje oboczność *sie*, *mie//się*, *mię* jako ważne zjawisko dialektyczne. Oboczność ta uzależniona była od pozycji przyczasownikowej (bez nosówki) lub poprzymkowej (z nosówką). Wahania są wyjątkowe.

Podjęmując pracę nad edycją listów Płazy do Kromera miałam na względzie ich walor historyczny i filologiczny. Teksty podaję w transkrypcji. Potrzebny jest tu jednak rozsądny kompromis między pedanterią a zbytnią modernizacją, w której zanikowi uległyby właściwości języka i gramatyki autora, zatarłyby się staropolskie formy fleksyjne, fonetyczne i słowotwórcze.

Przy wydawaniu listów Płazy kierowałam się w zasadzie zaleceniami instrukcji Haliny Turskiej³². Pomocne mi były również praktyczne rozwiązania zastosowane przy edycji listów z XVI w. przez Jerzego Axera³³ i Alojzego Szorca³⁴. W pewnych kwestiach odstępuję od wybranej instrukcji. Mianowicie:

³² *Zasady wydawania staropolskich źródeł historycznych XVI—XVIII wieku. Strona językowa tekstu źródłowego*, Warszawa 1966.

³³ J. Axer (wyd.): *Georgi Ticini ad Martinum Cromerum epitulae*.

³⁴ A. Szorc (wyd.): *Korespondencja Stanisława Hozjusza kardynała i biskupa warmińskiego*

1. Nazwy osób i miejscowości podają w transkrypcji.
2. Zachowuję podwojone spółgłoski w wyrazach pochodzenia obcego (np. *akkomodować, kolligować, summa, ekstolować*).
3. Pozostawiam dialektyczne podwojone ss między samogłoskami, choć u Płazy można zaobserwować wahania w zapisie.
4. Uwzględniam staropolską oboczność fonetyczną *ge : je* w wyrazach pochodzenia obcego *rejeŝtr // regestr*³⁵.

5. Nie ujednolicam pisowni nosówek, ponieważ w Małopolsce panowało w tym względzie dość duże zróżnicowanie³⁶. Zachowuję dialektyczną oboczność *sie, mie // się, mię*, nosowość antycypacyjną w wyrazach typu *zjednąm, upominąm, nąm, dąm*. Są tylko wahania w zapisie *posyłam // posyłam, mąm // mam*, które ujawniam w wydaniu. Należy dodać, że Płaza konsekwentnie rozróżnia *sąm = sam* i *sam = tam*. Tę pisownię zaimków zostawiam. Nie wprowadzam nosowości w tych wyrazach, które jej w staropolszczyźnie nie miały i tak są notowane przez piszącego (*miedzy, czestować, teskony*) oraz w wyrazach lub ich formach, które występują zawsze bez nosówki (*ochedożyć, pamięć, rece, wzięli*). W słowach bez nosówki, użytych w listach tylko raz (np. *piątek, wstępny, wstąpiwszy*) pozostawiam formę Płazy, gdyż trudno tu przypuszczać, aby brak zaznaczenia nosowości w tej pozycji był wynikiem niechlujstwa piszącego. Zjawisko to wiązałabym z małoopolską tendencją do odnosowania. Ujednolicam natomiast zróżnicowaną pisownię tego samego wyrazu (np. *wziac, wzionc = wziąć; rąk // rak = rąk*). Wprowadzam ujednoliconą pisownię *-ę* w wygłosie.

Uzupełniam opuszczone w pośpiechu litery zaznaczając to w nawiasie kwadratowym. Dopiski na marginesie włączam od razu do tekstu, biorąc dopisek w nawias klamrowy. "Lekcje niepewne odnotowuję ze znakiem zapytania w nawiasie kwadratowym. Wyrazy, których nie udało mi się odczytać, kropkuję i daję w nawias kwadratowy. Koniec strony zaznaczam dwiema pionowymi kreskami.

Skróty łacińskie, stosowane często i niekonsekwentnie, rozwiązuję. Robię to samo z siglami (np. *sst (subscripsit), vct (videlicet)*). Pozostawiam natomiast polskie skrócenia godności osób. Modernizuję niekonsekwentne użycie dużych liter. Eliminuję je tam, gdzie nie jest to uzasadnione ani względami ortograficznymi, ani uczuciowymi. Modernizuję również interpunkcję, ale tak, aby zabieg ten nie przeinaczał wyводу piszącego.

³⁵ Zob. H. Rybicka-Nowacka, *Staropolskie postacie oboczne wyrazów pochodzenia obcego*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria '4, cz. 1: *Językoznawstwo*, Warszawa 1972, s. 305-310.

³⁶ Zob. Z. Klemensiewicz, *op. cit.*, s. 45-50, 59-61, 294; S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1984 (mapka nr 2, 5).

W przypisach tekstowych robię adnotacje w przypadkach wyrazów zatartych, odnotowuję odczytania Żukowskiego różniące się od moich znaczeniowo oraz miejsca w tekście przez niego, a może Albertrandiego, opuszczone.

W przypisach rzeczowych komentuję mniej znane wydarzenia historyczne, podaję, znaczenie rzadko spotykanych staropolskich wyrazów, objaśniam osoby, nazwy geograficzne. Każda osoba i nazwa wyjaśniona jest przy pierwszym pojawieniu się w tekście. W przypadku osoby wymienionej z godności robię odsyłacz do nazwiska.

Przyjęłam następujące zasady zewnętrznego opisu listów. Układam je chronologicznie i numeruję. W dacie uwzględniam miejsce nadania listu (po polsku), dzień, miesiąc (liczbą rzymską) i rok. Jest to o tyle ważne, że w listach występuje często data podana w sposób opisowy, np. *in crastino s. Mathiae Ap. 1564, feria secunda post Dominicam Invoçavit 1580, in die Cinerum 1588*. Później podaję formę zachowania przekazu, list z wprowadzeniem własnej alineacji, z podrowieniem wstępnym, formułą grzecznościową na końcu i podpisem nadawcy. Adresy, choć są stereotypowe, podaję w całości po liście, którego dotyczą. Datę otrzymania korespondencji, wpisana ręką Kromera, umieszczam na końcu z adnotacją, r. K.

Wydawcę czeka trudne zadanie. Listy, które Płaza pisał przeważnie własnoręcznie³⁷, po polsku, *z wtrętami łacińskimi*³⁸, są trudne do odczytania. W kodeksie Czartoryskich 1617 niektórych fragmentów nikt już nie odczyta, bo albo wszyte są w grzbiet, albo podziurawione. Kolejnym kłopotem będzie kompletowanie listów i ustalanie daty nadania na podstawie kryteriów wewnętrznych. Listy Płazy do Kromera uległy rozproszeniu. Może się zatem zdarzyć, że jeden długi list znajdziemy w kilku kodeksach w różnych nawet bibliotekach. Sprawa może wyjaśnić się dopiero po odpisaniu tekstów i po dokładnej ich lekturze. W wyniku rozproszenia niektóre listy chyba zaginęły. Nie znalazłam potwierdzenia źródłowego dla 6 listów ogłoszonych przez Ambrożego Grabowskiego (23 VII, 20 VIII, 3 IX, 29 X 1563, 18 III 1575, 9 VIII 1578).

W załączonym rejestrze listów Płazy do Kromera zastosowałam układ chronologiczny. Ponieważ listy, z wyjątkiem kilku, są polskimi autografami, w wykazie ograniczyłam się do podania miejsca i daty nadania, nazwy archiwum, biblioteki, sygnatury, informacji o druku. Tylko wów-

³⁷ Przez sekretarza Płazy pisane są listy z 26 II, 30 IV, 14 V 1587 i zachowany fragment listu bez miejsca i daty nadania (ADWO, D 35, k. 116-117).

³⁸ Po łacinie pisany jest list z 15 XI 1585 r. List z 6 XII 1586 pisany jest po łacinie niemal w całości. Zakończenie jest w języku polskim.

czas gdy list pisany jest po łacinie albo przez sekretarza Płazy, albo jest niekompletny pojawia się dodatkowa adnotacja. Listy niedatowane wyodrębniam.

Wykaz skrótów używanych w rejestrze listów

ADWO	Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie
A.G., II	A. Grabowski (wyd.), <i>Starożytności historyczne polskie t. II</i> , Kraków 1840
aut.	autograf
B.Czart.	Biblioteka Czartoryskich w Krakowie
B.J.	Biblioteka Jagiellońska
b.m.d.	bez miejsca i daty
Br.	Brev
C.W.,dod.	C. Wałewski, <i>Marcin Kromer. Dodatki</i> , Warszawa 1874.
Dz.W.	„Dziennik Wileński” 1816 t. III-IV; 1817, t. V-VI
frag.	fragment
jlac.	język łaciński
jpol.	język polski
k.	karta
Link.	Stifts-och Landsbiblioteket w Linköping
nr	numer listu w kodeksie
oryg.	oryginał
rkps	rękopis
R.Ż.	R. Zelewski, <i>Materiały do dziejów reformacji w Krakowie. Zaburzenia wyznaniowe w latach 1551-1598</i> , Wrocław 1962.
s.	strona
S.W.1985(XXII)	K. Stasiewicz, <i>Listy Tomasza Płazy do Marcina Kromera (wybór z lat 1569-1578)</i> , „ <i>Studia Warmińskie</i> ” 1985 (t. XXII).
T.K-M.	T. Kruszevska-Michałowska, <i>Kłopoty rodzinne Marcina Kromera w Bieczu</i> , [w:] <i>Biecz. Studia historyczne</i> , pod red. R. Kalety przy współpracy F. Błońskiego. Wrocław 1963.
Z.G., I	<i>Wybór źródeł do dziejów Kielecczyny. Teksty opracowali Z. Guldon, J. Muszyńska, W. Urban</i> , red. Z. Guldon. Cz. I, Kielce 1974.

REJESTR LISTÓW TOMASZA PŁAZY DO MARCINA KROMERA

Nr	Data i miejsce nadania listu	kolekcja
1.	17 III 1563 Piotrków	B.J. rkps 28 II, k. 257-260
2.	24 III 1563 Kraków	B.J. rkps 28 II, k. 261

3.	21 V 1563 Kraków	B.J. rkps 28 II, k. 12 druk: A.G., II, s. 440-441
4.	23 VII 1563 Kraków	druk: A.G., II, s. 441-442
5.	20 VIII 1563 Kraków	druk: A.G., II, s. 442-445
6.	3 IX 1563 Kraków	druk: A.G., II, s. 445-447
7.	17 IX 1563 Kraków	B.J. rkps 28 II, k. 239-240 druk: A.G., II, s. 447-449
8.	1 X 1563 Kraków	B.J. rkps 28 II, k. 137-138 druk: A.G., II, s. 449-452
9.	29 X 1563 Kraków	druk: A.G., II, s. 452-453
10.	25 II 1564 Kraków	B.J. rkps 28 II, k. 269-270
11.	22 IX 1564 Kraków	B.J. rkps 28 II, k. 267-268 druk: A.G., II, s. 453-454
12.	6 VI 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 9 druk: C.W. dod., s. 53
13.	11 VI 1569 Kraków	ADWO rkps D 35, k. 29
14.	16 VI 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 10
15.	28 VI 1569 Kraków	B.Czart. rkps 1610, s. 533-536
16.	1 VII 1569 Kraków	Link. Br. 17 I nr 29 druk: Dz.W. 1816, III, s. 11-12; S.W. 1985 (XXII)
17.	7 VII 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 15
18.	15 VII 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 13-14
19.	25 VII 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 16-17, 11-12
20.	26 VIII 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 18-22
21.	29 VIII 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 7-8
22.	6 X 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 23
23.	6 X 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 24-27
24.	20 X 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 28-29
25.	20 X 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 30-31
26.	21 X 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 1
27.	23 X 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 33-34
28.	28 X 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 32, 2
29.	11 XI 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 35-37
30.	21 XI 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 38
31.	17 XII 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 39-41
32.	24 XII 1569 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 42-44
33.	7 I 1570 Kraków	B.Czart. rkps 1611, s. 65-68
34.	13 I 1570 Kraków	B.Czart. rkps 1611, s. 79-81
35.	1 II 1570 Kraków	B.Czart. rkps 1611, s. 105-106
36.	9 III 1570 Kraków	B.Czart. rkps 1611, s. 109
37.	18 II 1570 Kraków	B.Czart. rkps 1611, s. 137-138
38.	(2 V) 1570 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 64
39.	6 V 1570 Kraków	B.Czart. rkps 1611, s. 275-278
40.	27 V 1570 Kraków	B.Czart. rkps 1611, s. 279-284
41.	2 VI 1570 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 48-49
42.	16 VI 1570 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 54-56
43.	21 V 1570 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 59
44.	20 VII 1570 Kraków	ADWO rkps D 32, k. 60

45. 21 VII 1570 Kraków ADWO rkps D 73, k. 18
 46. 22 VII 1570 Kraków ADWO rkps D 32, k. 61
 47. 27 VII 1570 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 333-334
 48. 19 XII 1570 Kraków ADWO rkps D 32, k. 57-58
 49. 28 I 1571 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 393-396
 50. 29 I 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 65-66
 51. 18 II 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 68-69
 52. 29 II 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 69b-70
 53. 12 III 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 75-77
 54. 20 III 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 78
 55. 31 III 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 79-80
 56. 4 IV 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 81-82
 57. 14 V 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 83-84
 58. 15 V 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 85-86
 59. 21 V 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 71-72
 60. 21 V 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 73-74
 61. 5 V 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 123-124
 62. 6 VI 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 94-95
 63. 12 VI 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 90-91
 druk: T.K-M, s. 331-335
 64. 18 VI 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 105-106
 65. 24 VI 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 96-97
 66. 25 VI 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 98
 67. 29 VI 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 99-100
 druk: C.W. dod., s. 56
 68. 11 VIII 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 88-89
 69. 13 VII 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 92-93
 70. 30 VII 1571 Kraków ADWO rkps D 32 k. 101-103
 71. 7 VIII 1571 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 521-522
 72. 9 VIII 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 104
 73. 11 VIII 1571 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 383-384
 74. 13 VIII 1571 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 527-530
 75. 13 VIII 1571 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 531-532
 76. 8 IX 1571 Kraków ADWO rkps D 32, k. 144-146
 77. 3 III 1572 Kraków Link. Br. 17 I nr 69
 druk: Dz.Wil. 1816, III, s. 491-496;
 T.K-M, s. 336-338; S.W. 1905
 (XXII)
 78. 3 III 1572 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 643-646
 79. 1 IV 1572 Kraków B.Czart. rkps 1611, s. 663-668
 80. 21 IV 1572 Kraków B.J. rkps 28 II, k. 208
 81. 25 IV 1572 Biecz B.J. rkps 28 II, k. 189-190
 druk: A.G., II, s. 454-457; T.K-M,
 s. 338-340
 82. 22 IV 1573 Kraków B.J. rkps 28 II, k. 235-238
 druk: A.G., II, s. 457-459; T.K-M,
 s. 340-341
 83. 19 X [1573] Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 199-112

84. 16 XI 1573 Kraków
B.J. rkps 28 II, k. 174-175
druk: A.G., II, s. 459-461; Z.G., I, s. 65, 69-73
85. 22 XI 1573 Kraków
B.J. rkps 28 II, k. 264-266
86. 20 VI 1574 Kraków
B.J. rkps 28 II, k. 241-242
druk: A.G., II, s. 461-464
87. 4 X 1574 Kraków
Link. Br. 17 I nr 93
druk: Dz.W. 1816, III, s. 496-501; S.W. 1985 (XXII)
88. 31 XII 1574 Kraków
B.J. rkps 28 II, k. 288-290
druk: A.G., II, s. 464-467
druk: A.G., II, s. 467
89. 18 III 1575 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 117-118
90. 3 VI 1575 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 155-157
91. 18 XI 1575 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 143
92. 18 XII 1575 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 125-126
93. 1 I 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 129-130
94. 2 I 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 127-128
95. 17 II 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 131-132
96. 20 III 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 132
97. 29 III 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 109
98. 27 IV 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 133-134
99. 24 V 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 137-138
100. 28 VIII 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 135-136
101. 29 IX 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 139-140
102. 23 X 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 141-142
103. 31 X 1576 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 149-150
104. 12 III 1577 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 152-153
105. 19 III 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 205-206
106. 19 III 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 219-222
107. 26 III 1577 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 156
108. 30 III 1577 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 154-155
109. 5 V 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 259-260
110. 6 V 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 277-279
111. 20 V 1577 Piotrków
B.Czart. rkps 1617, s. 281-282
112. 21 V 1577 Piotrków
ADWO rkps D 32, k. 151
113. 31 V 1577 Kraków
Link. Br. 17 I nr 120
druk: Dz.W. 1816, IV, s. 4-7; S.W. 1985 (XXII)
114. 31 V 1577 Kraków
B.Czart. 1617, s. 283-286
115. 12 VI 1577 Kraków
ADWO rkps D 32, k. 162-163
druk: T.K-M, s. 343-345
116. 12 VII 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 305-310
117. 14 VII 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 315-316
118. 19 VII 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 317-318
119. 19 VII 1577 Kraków
B.Czart. rkps 1617, s. 353-358
120. 25 IX 1577 Kraków
Link. Br. 17 I nr 127
druk: Dz.W. 1816, IV, s. 7-10; S.W. 1985 (XXII); R.Z, s. 82-83 (frag.)
121. 2 X 1577 Kraków

122. 31 X 1577 Kraków ADWO rkps D 35, k. 1-2
 123. 4 XI 1577 Kraków Link. Br. 17 I nr 128
 druk: Dz.W. 1816, IV, s. 10-13, S.W.
 1985 (XXII)
 124. 2 II 1578 Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 449-452
 125. 5 II 1578 Kraków Link. Br. 17 I nr 134
 druk: Dz.W. 1816, IV, s. 13-15; S.W.
 1985 (XXII)
 126. 6 II 1578 Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 453-456
 127. 19 II 1578 Kraków Link. Br. 17 I nr 134
 druk: Dz.W. 1817, V, s. 3-9; S.W.
 1985 (XXII)
 128. 27 II 1578 Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 461-464
 129. [po 11 III 1578 Kraków] B.Czart. rkps 1617, s. 445-448, 485-
 -486
 130. 14 III 1578 Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 471-476
 131. 6 IV 1578 Kraków ADWO rkps D 35, k. 9-10
 132. 9 IV 1578 Kraków ADWO rkps D 35, k. 7-8
 133. 11 V 1578 Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 509-511
 134. 27 VII 1578 Kraków ADWO rkps D 35, k. 11-12
 135. 9 VIII 1578 Kraków druk: A.G., II, s. 467-469
 136. 4 IX 1578 Kraków ADWO rkps D 35, k. 13-16
 137. 12 X 1578 Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 535-536
 (niekompletny, brak początku)
 138. 29 X 1578 Kraków B.Czart. rkps 1617, s. 549-552
 139. 5 XII 1578 Kraków Link. Br. 17 I nr 145, 145 1/2
 druk: Dz.W. 1817, V, s. 16-21; S.W.
 1985 (XXII)
 140. 13 XIII 1578 Kraków ADWO rkps D 35, k. 5-6
 141. 13 XII 1578 Kraków B.Czart. 1617, s. 581-584
 142. 14 XIII 1578 Kraków Link. Br. 17 I nr 144
 druk: Dz.W. 1817, V, s. 15-16; S.W.
 1985 (XXII)
 143. 4 I 1579 Chotel ADWO rkps D 35, k. 17-18
 144. 26 III 1579 Kraków ADWO rkps D 35, k. 19
 145. 23 V 1579 Kraków ADWO rkps D 35, k. 20-21
 146. 31 VIII 1579 Kraków ADWO rkps D 35, k. 25-26
 147. 16 X 1579 Kraków ADWO rkps D 35, k. 23
 148. 25 X 1579 Kraków ADWO rkps D 35, k. 24
 149. 21 II 1580 Kraków Link. Br. 17 II nr 3
 druk: Dz.W. 1817, V, s. 537-538
 150. 4 IV 1580 Kraków ADWO rkps D 35, k. 27-28
 151. 26 VI 1580 Kraków ADWO rkps D 35, k. 30-31
 152. 30 VI 1580 Kraków ADWO rkps D 35, k. 32
 153. 31 XII 1580 Kraków Link. Br. 17 II nr 16
 druk: Dz.W. 1817, V, s. 540-542
 154. 21 I 1581 Kraków ADWO rkps D 35, k. 33
 155. 20 II 1581 Kraków ADWO rkps D 35, k. 34
 156. 31 III 1581 Kraków ADWO rkps D 35, k. 35-36

157. 15 IV 1581 Kraków ADWO rkps D 75, k. 25
158. 12 VI 1581 Kraków ADWO rkps D 35, k. 37-38
159. 12 VI 1581 Kraków ADWO rkps D 35, k. 39-40
160. 12 VI 1581 Kraków ADWO rkps D 35, k. 41-42
161. 5 VIII 1581 Kraków ADWO rkps D 35, k. 43-44
162. 24 VIII 1581 Kraków ADWO rkps Alb 2, k. 9
163. 23 IV 1582 Kraków ADWO rkps D 35, k. 47-48
164. 12 V 1582 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 237-238
165. 13 VI 1582 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 259-262
166. 24 VI 1582 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 267-268
167. 24 VIII 1582 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 233-236
168. 25 VII 1582 Kraków ADWO rkps D 35, k. 49
169. 26 VIII 1582 Kraków ADWO rkps D 35, k. 50
170. 18 X 1582 Kraków ADWO rkps D 35, k. 51
171. 6 XI 1582 Kraków ADWO rkps D 35, k. 52-53
172. 11 XI 1582 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 317-320
173. 24 XI 1582 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 321
174. 20 XII 1582 Kraków Link. Br. 17 III nr 51
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 2-4
175. 22 I 1583 Kraków ADWO rkps D 35, k. 54-55
176. 17 III 1583 Warszawa Link. Br. 17 II nr 52
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 4-5
177. 23 III 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 435-436
178. 9 V 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 445-448
179. 16 V 1583 Kraków ADWO rkps D 35, k. 56-57
180. 25 V 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 465-466
181. 25 V 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 473-475
oryg. i aut., j.pol
182. 28 VII 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 485-488
183. 29 VII 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 489-492
184. 30 VII 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 497-498
185. 31 VII 1583 Kraków Link. Br. 17 II nr 57
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 5-6
186. 1 VIII 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 499-500
187. 12 VIII 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 511-513
188. 28 IX 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 541-544
189. 10 XI 1583 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 373-376
190. 2 I 1584 Kraków B.Czart. rkps 1619, s. 579-580
191. 8 I 1584 Kraków Link. Br. 17 II nr 62
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 6-9
192. 9 I 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 61-62
193. 20 III 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 63-64
194. 15 V 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 67-68
195. 26 V 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 72
196. 26 V 1584 Kraków Link. Br. 17 II nr 67
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 9-11
197. 5 VI 1584 Kraków Link. Br. 17 II nr 68
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 11-13
198. 4 VII 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 71

199. 8 VIII 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 58
200. 23 X 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 74
201. 25 X 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 73
202. 4 XI 1584 Kraków ADWO rkps D 35, k. 75
203. 23 V 1585 Kraków ADWO rkps D 35, k. 80-81
204. 15 XII 1585 Kraków B.Czart. rkps 403, s. 153-154, 156, j.łac.
205. 3 II 1586 Kraków Link. Br. 17 II nr 90
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 370-372
206. 21 III 1586 Kraków ADWO rkps D 35, k. 86-87
207. 25 IV 1586 Kraków ADWO rkps D 35, k. 90, 92
208. 9 VII 1586 Kraków ADWO rkps D 35, k. 88-89
209. 26 VIII 1586 Kraków ADWO rkps D 35, k. 93-94
210. 2 IX 1586 Kraków ADWO rkps D 35, k. 96
211. 18 X 1586 Wolbórz ADWO rkps D 35, k. 78-79
212. 16 XI 1586 Kraków ADWO rkps D 35, k. 97-98
213. 6 XII 1586 Kraków Link. Br. 17 II nr 112
j.łac. i j.pol.
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 375-376
(zakończenie w j.pol.)
214. 21 XII 1586 Kraków ADWO rkps D 35, k. 99-100
215. 17 I 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 101-102
216. 17 I 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 103-104
217. 17 I 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 105-106
218. 26 II 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 84-85
oryg. j.pol.
219. 26 III 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 111-112
220. 2 IV 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 107
221. 30 IV 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 108-109
oryg. j.pol.
222. 14 V 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 110
oryg. j.pol.
223. 1 VI 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 113-114
224. 14 VIII 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 118-119
225. 10 XII 1587 Kraków ADWO rkps D 35, k. 120-121
226. 23 I 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 124-125
227. 1 II 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 126-127
228. 18 II 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 128-129
229. 20 II 1588 Kraków Link. Br. 17 II nr 123
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 378-379
230. 16 III 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 130
231. 30 III 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 131-132
232. 1 IV 1588 Kraków Link. Br. 17 II nr 125
druk: Dz.W. 1817, VI, s. 379-381
233. 14 V 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 122-123
234. 18 V 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 133-134
235. 2 VI 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 135-136
236. 7 VI 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 137-138
237. 3 VII 1588 Kraków ADWO rkps D 35, k. 139-140

238.	18 VII 1588 Kraków	ADWO rkps D 35, k. 91 wycinek
239.	18 VII 1588 Kraków	ADWO rkps D 35, k. 141-142
240.	19 VII 1588 Kraków	ADWO rkps D 76, k. 111
241.	26 VII 1588 Kraków	ADWO rkps D 35, k. 143-144
242.	25 XI 1588 Sącz	ADWO rkps D 35, k. 145
243.	11 I 1589 Sącz	ADWO rkps D 35, k. 146
244.	10 III 1589 Jędrzejów	ADWO rkps D 35, k. 147-148

Listy niedatowane

1.	B.J. rkps 28 II, k. 192	wycinek
2.	B.Czart. rkps 1619, s. 231-232	frag.
3.	ADWO rkps D 32, k. 3-4	brak zakończenia
4.	ADWO rkps D 32, k. 5-6	brak zakończenia
5.	ADWO rkps D 32, k. 107	dopisek
6.	ADWO rkps D 32, k. 114-116	zdekompletowany
7.	ADWO rkps D 32, k. 147-148	frag.
8.	ADWO rkps D 35, k. 59	brak zakończenia
9.	ADWO rkps D 35, k. 65-66	frag.
10.	ADWO rkps D 35, k. 69-70	brak zakończenia
11.	ADWO rkps D 35, k. 116-117 oryg., j.pol.	frag.
12.	A.G., II, s. 469-470	b.m.d.

La correspondance de Tomasz Plaza avec Marcin Kromer

L'article porte sur les lettres polonaises avec intrusions latines, écrites par le prêtre cracovien Tomasz Plaza (1512—1593) à Marcin Kromer (1512—1589), secrétaire du roi, puis coadjuteur et évêque de Warmie. Cette correspondance est une mine d'informations sur les deux personnalités et sur d'autres figures de la Renaissance polonaise. L'auteur de l'article souligne que, parmi le riche patrimoine épistolaire du prêtre de l'église Saint-Etienne à Cracovie, une petite partie à peine (42 lettres) des années 1563—1588 a été éditée, et cela avec de grandes lacunes; elle justifie le besoin d'éditer la correspondance de Plaza, illustre la richesse des thèmes traités, ses valeurs philologiques, ainsi que les négligences de l'éditeur, cela à partir de 10 lettres des années 1569—1578, conservées à Linköping dans la Stifts-och Landsbiblioteket et éditées par Szymon Żukowski dans le „Dziennik Wileński” (1816—1817) à partir des copies de Jan Albertrandi. L'auteur a re-

couru aux originaux, attirant l'attention sur le nécessité de tenir compte, dans l'édition, des valeurs historiques et philologiques des lettres, et suggérant certaines formules éditoriales. A l'article est joint un registre de 244 lettres de Plaza à Kromer des années 1563—1589, conservées dans les archives et les bibliothèques polonaises et à Linköping.